

De identiteit van het landschap op de Nederlandse Waddeneilanden

HANS VAN LIEFLAND

Bij aankomst zijn de verschillen al zichtbaar. Op Texel is de moderne veerhaven gericht op de snelle verwerking van toeristenstromen. Daar begint ook de autoweg over het eiland. Texel lijkt een verlengstuk te zijn van het Noord-Hollandse landschap. Vlieland roept een echt eilandgevoel op. Het vasteland is bij helder weer nog maar een streep aan de horizon. Op Terschelling waan je je op een eiland in de oceaan. In de haven ruikt het naar teer, naar vis, naar zee, naar ver weg. Er hangt een lome sfeer tot de veerboot aankomt en het plein één en al bedrijvigheid wordt. Weer anders is de aankomst op Ameland. Hier geen haven maar een veerdam die, al naargelang het tij, een eind in zee steekt of op het wad ligt. Verderop is tussen hoge bomen een dorp zichtbaar. Op Schiermonnikoog is eveneens een veerdam. Prehistorische bussen van de plaatselijke hotels wachten op de gasten. Zijn hier wel hotels? Ik zie alleen maar polder. Op Wieringen, oorspronkelijk een eiland, kom je niet aan: je rijdt er langs of door. Op de Afsluitdijk: 'O, was dat Wieringen? Niet gezien'.

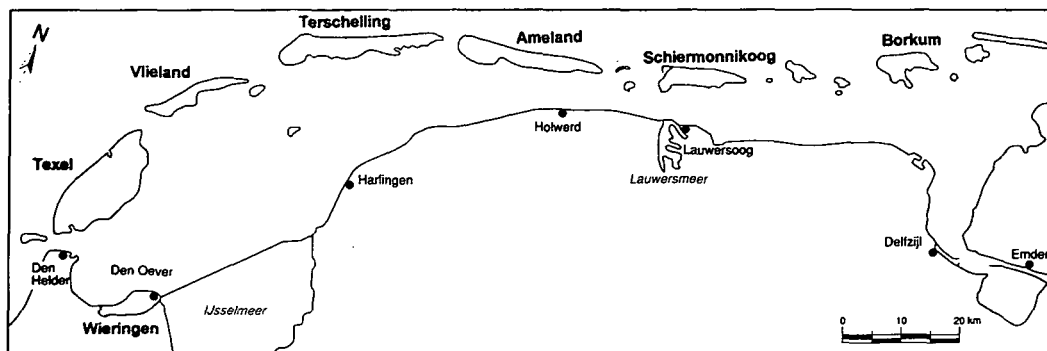
In wezen is hiermee al geschetst waar het om gaat. In dit artikel staat het landschap op de bewoonde Waddeneilanden centraal. De eilanden zijn hetzelfde, maar tevens verschillend. Wat bepaalt de identiteit van de eilanden? Tijdens een recent onderzoek heb ik een groot aantal kwantitatieve gegevens over het landschap op de Waddeneilanden verzameld. In grote lijnen zijn de resultaten opgenomen in de tabel op p. 96. Na een toelichting op de tabel volgt een beschrijving van de gemeenschappelijke identiteit van de Waddeneilanden. Het artikel wordt afgesloten met een schets van de identiteit van de afzonderlijke eilanden. In de

rij van Waddeneilanden is Wieringen meegenomen. Het is immers relatief kort geen eiland meer en de kans bestaat dat het binnen afzienbare tijd weer een eiland wordt, zij het verbonden met het vasteland.

KWANTITATIEVE GEGEVENS OVER HET LANDSCHAP

In het onderzoek zijn data verzameld aan de hand van de laatst uitgegeven topografische kaarten met een schaal van 1:25.000. Het betreft de kaartbladen 1H (Ameland), 2G (Schiermonnikoog), 4F (Vlieland), 5A (Terschelling), 9B (Texel) en 14E (Wieringerwerf), alle daterend van 1998. Voor een deel zijn de gegevens verzameld door middel van een steekproef, waarbij

Overzichtskaart van het Nederlandse Waddengebied.

Haven van West-Terschelling.

per vierkante kilometer in het duin-, strand- en kweldergebied 4 meetpunten zijn aangehouden. In de tabel zijn deze gebieden aangeduid als *duingebied*. In het overige gebied, dat grotendeels cultuurland is, zijn 16 meetpunten per vierkante kilometer aangehouden. Alhoewel de vlag de lading niet helemaal dekt, is dit gebied aangeduid als *poldergebied*. De tabel is een samenvatting van de onderzoeksresultaten. Tijdens het onderzoek zijn van meer karakteristieken de waarden bepaald en gedetailleerder uitgewerkt.

OPPERVLAKTEGEGEVENS

Texel is belangrijk groter dan de andere eilanden: het is bijna twee maal zo groot als Terschelling, de volgende in grootte. Wordt gekeken naar het cultuurlandschap, het poldergebied, dan liggen de verhoudingen – als we even afzien van Texel – anders. Hoewel Terschelling aanmerkelijk groter is dan Ameland, heeft het toch een kleiner oppervlak aan cultuurland: 1.500 tegen 2.350 hectare. Het kleinste eiland, Wieringen, komt nog altijd uit op ruim 2.200 hectare

cultuurland. Op basis van de duinoppervlakte springt Terschelling eruit met ruim 7.000 hectare. Het duingebied, waaronder mede de strandvlaktes en de buitendijkse kwelders zijn gerangschikt, is voor een groot deel onbewoond en daarin zijn gebieden nagenoeg zonder wegen of paden. Vlieland en Schiermonnikoog bestaan ongeveer voor de helft uit dit *lege land*. Op de andere eilanden is het percentage daarvan lager. Absoluut heeft Terschelling het meeste lege land. Het eiland heeft dan ook in tegenstelling tot de overige eilanden aan twee uiteinden grote duin-, zand- en kweldercomplexen.

FYSISCH-GEOGRAFISCHE GESTELDHEID, KUST, DIJKEN EN DUINEN

Texel en Wieringen hebben een pleistocene kern. Het zijn de restanten van een stuwwal uit de voorlaatste ijstijd, het Saalien. De hoogte komt niet boven de 15 meter +NAP uit. Daarnaast zijn oude strandwallen de basis van de eilanden, gevormd in de periode na 5.000 BP. Zij zijn op Vlieland volledig en op de overige eilanden gedeeltelijk overstoven door de Jonge Duinen. De strandwallen die nu nog aan de oppervlakte komen, sluiten aan op de Jonge

Landschapsaspect	Wieringen	Texel	Vlieland	Terschelling	Ameland	Schiermonnikoog
<i>Oppervlaktegegevens</i>						
Oppervlakte in ha	2.500	16.050	3.800	8.700	6.000	4.000
Verhouding duin : polder (polder incl. beb. kom)	0 : 100	26 : 74	100 : 0	81 : 19	59 : 41	91 : 9
Percentage dat onbewoond is en nagenoeg geen wegen of paden heeft	0	5	50	33	21	53
<i>Fysisch-geografische gesteldheid</i>						
Afwijkingen t.o.v. het patroon: duinen-polder-strandwallen	pleistocene kern geen duinen en strandwallen	pleistocene kern	geen polder geen strandwallen	-	-	-
<i>Kust, dijken en duinen</i>						
Globaal tijdstip van bedijking	14e eeuw	14e eeuw	-	16e eeuw	20e eeuw	19e eeuw
Verloop van het huidige dijktracé	oude bochtige dijk strakke nieuwe dijk	oude bochtige dijk strakke nieuwe dijk	-	dijk met bochten	strak dijkverloop	strak dijkverloop
Aantal grote bedijkingen na 1e bedijking	1	4	-	-	-	-
Voorkomen van voormalige buitendijken	ja	ja	-	bijna niet	neen	bijna niet
Stuifdijken	neen	ja	ja	ja	ja	ja
Bebost percentage duin	-	8	7	9	4	4
Duimontginningen	-	matig veel	weinig	veel	matig veel	geen
Maximale duinhoogte	-	< 20 m	> 20 m	> 20 m	< 20 m	< 20 m
<i>Agrarisch landgebruik in het poldergebied</i>						
Verhouding weiland : bouwland	68 : 32	59 : 41	-	99 : 1	100 : 0	84 : 16
Gemiddelde kavelgrootte	2,6 ha	2,8 ha	-	1,4 ha	4,1 ha	3,9 ha
Kaveltype: verhouding (zeer) regelmatig : (zeer) onregelmatig	32 : 68	44 : 56	-	25 : 75	33 : 67	71 : 29
<i>Dichtheid van de bebouwing; aantal bouwsels per km² buiten de bebouwde kom</i>						
Duingebied	-	3,7	9,4	5,4	19,2	6,4
Poldergebied	28,3	34,5	-	39,9	20,4	50
<i>Toerisme: spreiding van de recreatiewoningen in de onderscheiden gebieden, in procenten</i>						
Duingebied	-	0	100	52	72	61
Poldergebied: duinrand	-	75	-	48	28	0
Rest van het poldergebied	100	25	-	0	0	39
<i>Belangrijke cultuurhistorische elementen</i>						
Wierdijken	ja	-	-	-	-	-
Tuinwallen	weinig	ja	-	-	-	-
Schapeboeten	-	ja	-	-	-	-
Dobben	-	ja	-	-	weinig	weinig
Elzensingels	-	-	-	ja	-	-
Eendenkooien	2	5	2	7	2	1
Korenmolens	2	1	-	1	2	-
Poldermolens	-	1	-	-	-	-

Terschelling: hooilanden in de polder.

Duinen. Op Terschelling ligt bovendien een stelsel van strandwallen geïsoleerd in het poldergebied. Wieringen is een buitenbeentje: er zijn geen duinen of strandwallen.

Achter de strandwallen ontwikkelden zich kwelders die successievelijk zijn bedijkt. Men vermoedt dat de eerste aanleg van dijkjes en de eerste kleine inpolderingen op Texel al voor 1300 plaatsvonden. In ieder geval leidde de geomorfologische structuur op de eilanden Texel, Terschelling en Wieringen – hogere gebieden afgewisseld met lager gelegen gronden – tot vroege bedijking en inpoldering. Dit had tot gevolg dat het dijktracé bochtig werd. Het grillige verloop werd versterkt doordat na dijkdoorbraken de dijk om het gat werd gelegd.

Op Ameland en Schiermonnikoog zijn de oude strandwallen betrekkelijk breed. Dit is een van de verklaringen voor de late bedijking:

grote gebieden liepen alleen bij stormvloed onder en men kon dus volstaan met lage dijkjes om de hooilanden. Schiermonnikoog bezat tot in de 19e eeuw slechts geïsoleerde dorpspolders, Ameland tot in de 20e eeuw. Hun late volledige bedijking zal mede veroorzaakt zijn door de afwijkende bestuurlijke situatie. Beide eilanden waren vrije heerlijkheden in particulier bezit: Ameland tot het einde van de 18e eeuw, Schiermonnikoog tot midden 20e eeuw. Ze waren economisch niet op Holland gericht. Dat de particuliere eigenaar een beslissende invloed had, blijkt wel uit het feit dat J.E. Banck, die in 1859 de nieuwe eigenaar van Schiermonnikoog werd, al in 1860 een voor die tijd zware zeedijk om het hele poldergebied liet aanleggen.

De andere eilanden stonden onder het centrale Hollandse gezag en zij hadden een functie in de economie van Holland. In de beschutting van de eilanden lagen de redden, waar schepen wachtten om in konvooi uit te varen, waar

loodsen aan of van boord gingen en waar schepen in de winter voor anker lagen.

Na de vroege inpolderingen in de Middeleeuwen zou het tot in de 17e eeuw duren alvorens men nieuwe pogingen ondernam om grotere stukken kwelder te bedijken. Dit gebeurde voornamelijk op Texel en Wieringen, echter zonder veel succes. Na een aantal jaren braken de dijken door en de polder bleef dan, zoals men dat uitdrukte, *drijvende*. Het zou tot het midden van de 19e eeuw duren alvorens op Texel de Eijerlandse Polder, de Polder het Noorden en de Prins Hendrikpolder werden bedijkt en op Wieringen de Polder Waard-Nieuwland. Met deze polders werd het agrarische gebied van beide eilanden aanzienlijk uitgebreid. De polders kregen een modern-rationele verkaveling met relatief grote kavels. Terschelling heeft ook een jonge polder, zij het van veel kleinere omvang, de Polder het Nieuwland. Op Ameland en Schiermonnikoog kan de late bedijking beschouwd worden als een inpoldering. Grote delen van voorheen onverkaveld gebied werden verdeeld in percelen volgens een modern-rationeel patroon.

Op de meeste eilanden zijn de duinen in de 18e en de eerste helft van de 19e eeuw verwaarloosd. Dit leidde tot grote verstuivingen. Aan het einde van de 19e eeuw is men begonnen met de systematische aanplant van helmgras en wat later, omstreeks de eeuwwisseling, met de aanleg van bossen. Zowel relatief als absoluut is het bosareaal op de drie westelijke eilanden groter dan op Ameland en Schiermonnikoog. Op Texel en Terschelling ligt ruim 600 hectare bos, op Vlieland bijna 300, terwijl op Ameland en Schiermonnikoog nog geen 200 hectare bos is. Er werden hoofdzakelijk naaldbossen aangeplant, gericht op de productie van hout voor de mijnen.

Het absolute cijfer van Texel is niet uit de tabel op te maken. Een gedeelte van het bos ligt namelijk in het gebied dat bij het trekken van de grens tussen duin en polder als poldergebied is aangemerkt.

De duinen waren vroeger geïntegreerd in de agrarische bedrijfsvoering. Een van de oorzaken van de aantasting van de duinen was beweiding.

Schiermonnikoog: dijkputten bij de Westerplas.

Ameland: duinafslag nabij het Ballumerstrand.

Bij de vastlegging van de duinen verdwenen de vroegere duinontginningen. De huidige ontginningen op Terschelling en Vlieland dateren uit de eerste helft van de 20e eeuw en dienden, bij de afschaffing van het recht om vee vrij in de duinen te laten weiden, ter compensatie voor het verlies van deze weidegrond.

Stuifdijken komen op alle eilanden voor waar duinen zijn. Ze werden aangelegd om de duinvorming op aangeheelde zandplaten te bevorderen of om de zandplaat, zoals de Boschplaat op Terschelling, te beschermen tegen de invloed van de Noordzee, waardoor een kwelder tot ontwikkeling kon komen. Op Ameland werden in de 19e eeuw ook stuifdijken aangelegd om te voorkomen dat het eiland doormidden zou breken.

AGRARISCH GRONDGEBRUIK IN HET POLDERGEBIED

Het agrarisch grondgebruik is op de drie oostelijke eilanden praktisch gelijk. Grasland overheerst. Op Schiermonnikoog kwam tot voor kort uitsluitend grasland voor. Hierin is de laatste jaren verandering gekomen. De veebezetting is er te hoog, met als gevolg een mestoverschot. Het uitrijden ervan op bouwland (maïs) is de goedkoopste oplossing.

Uit de tabel blijkt dat er grote verschillen zijn in de verkaveling op de eilanden. Wat daarin niet tot uitdrukking komt zijn de grote gevolgen die de ruilverkavelingen uit de periode 1940 tot 1970 voor het landschap hebben gehad. Op Ameland is na enkele ruilverkavelingen vrijwel niets meer bewaard van het oude landschap. Toen Ameland nog niet volledig bedijkt was, waren de kavels in de dorpspolder extreem

Ameland: restant van de oude miedendijkjes.

klein. Bij de ruilverkaveling in 1916 van de Balker Mieden – de eerste ruilverkaveling in Nederland, bovendien op vrijwillige basis – bedroeg het aantal percelen op een oppervlakte van 190 hectare 3.659; een gemiddelde perceelsgrootte van 5,2 are. Enkele jaren later volgde de ruilverkaveling van de Hollumer Mieden. Bij deze vroege ruilverkavelingen bleven de oorspronkelijke miedendijkjes gespaard. Bij de ruilverkavelingen tussen 1940 en 1970 verdwenen ze goeddeels. Er zijn nu nog maar enkele stukjes van de oude dijken terug te vinden. Ook op Wieringen werd het oude landschap sterk aangetast door de ruilverkaveling. Op een paar na zijn alle tuinwallen er verdwenen.

Op Texel en Terschelling pakten de ruilverkavelingen landschapsvriendelijker uit. In het landschap zijn de oude structuren nog herkenbaar en een aantal cultuurhistorische elementen dat bepalend is voor het landschap is gespaard.

Zo is op Texel het eeuwenoude wegenpatroon niet wezenlijk aangetast maar wel uitgebreid. De verkaveling van het oude land volgt globaal de lijnen van het reliëf en hoewel veel tuinwallen verdwenen zijn is toch een groot deel intact gebleven. Dit geldt eveneens voor de karakteristieke schapenboeten. De Hooge Berg, het hoogste gedeelte van de stuwwal, is natuurreservaat. Hier is de oude verkaveling niet aangetast en zijn de meeste tuinwallen bewaard.

Op Terschelling sluit het verkavelingspatroon in de polder aan bij de oude structuur. Voorts is de polder niet rücksichtslos geëgaliseerd, waardoor de afwisseling tussen nat en droog is blijven bestaan. Bewaard zijn de elzensingels, die in een brede strook langs de voet van de duinen liggen. Zij dienden ter bescherming van het bouwland tegen de zeewind en het stuivende duinzand. Al in de 17e eeuw bestond er een uitgebreid stelsel van elzenhagen. Elzensingels komen ook op Texel voor, maar daar zijn zij van veel jongere datum.

Landschapsvriendelijk of niet, de ruilverkavelingen hebben het landschap drastisch veranderd. De eerste ruilverkavelingen hadden uitsluitend de verbetering van de agrarische bedrijfsvoering tot doel. Geleidelijk zijn de opvattingen veranderd. Men spreekt nu over landinrichting, een multifunctionele benadering. Hierbij gaat het niet alleen om de agrarische belangen, maar ook om natuur- en landschapsbehoud en recreatie. Gezien deze verschuiving van opvattingen zou men denken dat met name het *tijdstip* waarop de ruilverkaveling plaatsvond, van invloed was op de resultaten. Dat is niet het geval. Zo vonden de ruilverkavelingen van Texel en Ameland in dezelfde periode plaats, maar ze pakten landschappelijk verschillend uit. Het blijkt dat vooral de invloed van enkele personen met een visie op het landschap, geleid heeft tot de betere resultaten op Texel en Terschelling: beter in cultuurhistorische zin en als het gaat om de beleving van het landschap.

BEBOUWING, SPREIDING VAN RECREATIEWONINGEN

De cijfers over de bebouwing en het toerisme zeggen zonder toelichting weinig. Bovendien moeten de gegevens van de recreatiewoningen met voorzichtigheid worden gehanteerd. Op een kaart is niet te onderscheiden of iets een recreatiewoning, een klein huisje of een schuur is. Recreatiewoningen zijn alleen als zodanig aangemerkt, wanneer dat op de kaart herkenbaar is, bijvoorbeeld bij bungalowparken.

Op de meeste eilanden is de bebouwing in het poldergebied buiten de bebouwde kom verspreid. Uitzonderingen hierop zijn Ameland en Terschelling. Het oostelijk poldergebied van Ameland is onbebouwd, in tegenstelling tot de westelijke polder. Daar zijn tijdens de tweede ruilverkaveling boerderijen gebouwd met de nodige erfbeplanting. In het poldergebied van Terschelling is de bebouwing geconcentreerd op de oude strandwallen, de rest is nagenoeg leeg. Op Schiermonnikoog wordt de hoge dichtheid van bebouwing veroorzaakt door een bungal-

lowpark met zo'n 100 woningen. In de rest van polder staat maar een handvol boerderijen.

Bij de spreiding van de recreatiewoningen is het opmerkelijk dat deze op Texel niet in de duinen voorkomen. Hier is men pas na de Tweede Wereldoorlog met massale bouw van recreatiewoningen begonnen. Op de andere eilanden – Wieringen uitgezonderd – begon men daarmee al in de jaren dertig. Toen vond men de duinen daarvoor het meest geëigende gebied. Na de oorlog waren de opvattingen veranderd. Sindsdien zijn ook op de andere eilanden de recreatiecomplexen in de polder aangelegd, maar meestal niet ver van de duinrand.

De dorpen zijn, met uitzondering van De Cocksdorp en Oudeschild op Texel, op de hogere gronden gelegen: aan de voet van het duin, op de strandwallen of op de pleistocene gronden.

Met deze toelichting is de tabel niet uitput-

Boven: Kerkje van Den Hoorn, Texel (foto Tom Somers).

tend doorgenomen, omdat een aantal onderwerpen voor zich spreekt. De verschillen en de overeenkomsten zijn aangegeven en hieruit kan het nodige worden opgemaakt over de identiteit, of beter, de identiteiten, want in feite is er sprake van twee identiteiten. De identiteit van de Waddeneilanden als geheel en de identiteit van elk eiland afzonderlijk.

DE GEMEENSCHAPPELIJKE IDENTITEIT VAN DE WADDENEILANDEN

De Waddeneilanden onderscheiden zich als groep van andere eilanden. Het meest kenmerkende in de Nederlandse ruimtelijke context is, dat het – met uitzondering van Wieringen – echte eilanden zijn en dat zij een relatie hebben met het wad. Bij eb is het eiland tijdelijk groter en sommige eilanden zijn dan zelfs met het vasteland verbonden. Het echt eiland zijn en de perifere ligging impliceren geen massale verstedelijking en geen autosnelwegen met kunst-

werken. Grote, ruimteverslindende bedrijven-terreinen zijn er niet en hoogspanningsleidingen ontbreken. Wat er aan bedrijvigheid te zien is, lijkt in harmonie met het eiland. Diensten zijn gericht op de havens, de betonning van de vaargeulen, de visserij, en het toerisme. Wel zijn er grote concentraties recreatiewoningen in en langs de duinen, bungalowparken en campings. Hierin onderscheiden de Waddeneilanden zich niet van een toeristisch gebied als de Veluwe.

De gemeenschappelijke identiteit van het landschap wordt niet alleen bepaald door de geïsoleerde ligging, maar ook door de fysisch-geografische opbouw. Op een macroniveau vertonen de eilanden Texel, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog sterke overeenkomsten. Een brede strook duinen, waarachter het cultuurland ligt. De duinen zijn voor een klein deel bebost. De eilanden zijn aan een kant – op Terschelling aan twee kanten – verlengd met een zandplaat die door een stuifdijk of door lage duinen met de kern van het eiland is verbonden. In de luwte hiervan liggen strandvlaktes

Terschelling: Horp, boerderij op de strandwal.

Terschelling: dobbe op de Grië.

en kwelders. Het cultuurland bestaat uit strandwallen, vroeg- of laat-bedijkte polders en op Texel bovendien uit pleistocene gronden. Door de ruilverkavelingen zijn de verschillende landschapsdelen van het cultuurgebied op elkaar gaan lijken. Vlieland heeft alleen maar duinen, het beeld hiervan wijkt niet af van dat van de andere eilanden. Wieringen heeft geen duinen: het cultuurland vertoont sterke overeenkomst met het oude land van Texel. De duingebieden, voor zover niet aangetast door de bouw van recreatiewoningen en voorzieningen voor toeristen, zijn, om het populair uit te drukken, puur natuur. Het cultuurlandschap van het poldergebied kon een eeuw geleden misschien nog arcadisch worden genoemd, nu is dat niet meer het geval. Niettemin heeft het een sterk landelijk karakter behouden.

In grote trekken is hiermee de gemeenschappelijke identiteit van de eilanden geschetst. In hoeverre is hieruit de identiteit van de afzon-

derlijke eilanden af te leiden? Daarvoor moet het gemeenschappelijke wat meer geconcretiseerd worden. Gezien de homogeniteit binnen het eiland kan Terschelling hiervoor het beste model staan.

MODEL VAN EEN WADDENEILAND

Terschelling is langgerekt en heeft een groot duingebied, aan beide kanten verlengd met zandplaten en kwelders. In het duingebied zijn delen sterk geaccidenteerd en reiken de duintoppen tot boven de 20 meter. In andere gedeelten liggen uitgestrekte duinvlakten. Natte en droge gebieden wisselen elkaar af. Delen van het duingebied zijn ontstaan na de aanleg van stuifdijken. In het duingebied komen grote ontginningen voor, geïsoleerd liggend en niet aansluitend aan het poldergebied. De begroeiing varieert van bos, heide, de gebruikelijke begroeiing als helm, duindoorn en gageel tot cranberry's. Het centrale deel van de duinen is nabij de Noordzeekust niet onaangetaast. Hier staan tal van recreatiewoningen. In het poldergebied

liggen de dorpen en buurtschappen op de oude strandwallen. Afgezien hiervan en van de bebouwing langs de duinrand is de polder nagenoeg leeg. Een open landschap, waarvan grote delen niet geëgaliseerd zijn en een oud micro-reliëf hebben, met hier en daar een eendenkooi. Langs de duinrand liggen elzensingels. In ditzelfde gebied bevinden zich campings en recreatiewoningen. Met uitzondering van West-Terschelling en Midsland zijn de dorpen open van structuur. West-Terschelling heeft het karakter van een bedrijvig havenstadje. Op basis van dit model wordt hierna de identiteit van de overige eilanden geschetst.

Texel

Op Texel wordt de identiteit voor een deel bepaald door het Oude Land, het pleistocene stuwwal- en dekzandlandschap, zacht golvend, met tuinwallen en met verspreid liggende boerderijen en schapenboeten. Het letterlijke en

Vlieland aan de wadkant.

Tuinwal op Texel (foto Tom Somers).

figuurlijke hoogtepunt hiervan is de Hooge Berg. Buiten het Oude Land valt de compartimentering op. Telkens kom je een dijk tegen. Ga de dijk over en het landschap wordt weer anders. Alhoewel ik van mening ben dat de identiteit van Texel er niet door bepaald wordt, wil ik toch het bijzondere landschap van de Slufter en de Muy noemen.

Vlieland

Het unieke van Vlieland is het ontbreken van het polderland. Het is het enige eiland waar de duinen over de volle lengte van het eiland tot aan de Waddenzee reiken. Hier is een licht gelede kust ontstaan met soms direct oplopende duinheuvels. Dit wekt de suggestie van een kust met baaien, een on-Nederlands landschap. Het eiland is op de oostpunt na praktisch onbewoond en bovendien autovrij. Het ligt ver van het vasteland. Een en ander versterkt de beleving op een echt eiland te zijn.

Stuifdijk op Ameland.

Ameland

Het meest kenmerkende op Ameland zijn de dorpen Nes, Ballum en Hollum. Door de aantasting van de duinen zijn ze in de loop van de eeuwen midden in het vlakke land komen te liggen. Het zijn dorpen met een open bebouwing en met hoog opgaande bomen. Alhoewel er bijna geen boer meer uitsluitend boert, maakt Ameland de indruk van een agrarisch eiland. Dit geldt vooral in het westelijke deel, met verspreid liggende boerderijen op het vlakke land. Het is een wijds land, zowel in de polder als in het westelijke gedeelte van de duinen. Hier zijn grote duinvlakten met stuifdijken als markante lijnen in het landschap.

Schiermonnikoog

Intiem, zo kan Schiermonnikoog in één woord geschetst worden. Het grootste deel van het

eiland is Nationaal Park. Het is een klein rustig eiland met veel elementen uit het model.

Wieringen

Perifeer gelegen, maar niet geïsoleerd: daar heeft Wieringen van te lijden. Het voormalige eiland is veel dichter bevolkt dan de andere eilanden en tekenen van verstedelijking zijn zichtbaar. Desondanks is het lichtglooiende pleistocene landschap met slingerende wegen en Wieringer boerderijen, binnen de ruimtelijke context van het vlakke land van de Kop van Noord-Holland, uniek.

SLOT

De Waddeneilanden hebben veel gemeenschappelijk, maar er zijn ook grote verschillen. Uit het gemeenschappelijke kan de identiteit van de groep Nederlandse Waddeneilanden worden afgeleid. De identiteit van de afzonderlijke eilanden is moeilijker vast te stellen. Onderscheid is er, maar onderscheid betekent nog geen identiteit. Het eigene van elk eiland wordt veeleer bepaald door de combinatie van de samenstel-

Wierdijk op Wieringen.

lende elementen en de ruimtelijke dosering ervan. Het gaat er dus om welke landschappelijke elementen voorkomen en welke ontbreken en in welke mate dat het geval is. Zo bepalen de landschappelijke elementen door een veelvoud van soms subtiele verschillen in aanwezigheid en rangschikking de identiteit van elk eiland.

The identity of the landscape of the Dutch Frisian Islands

This article describes the identity of the inhabited Dutch Frisian Islands (Waddeneilanden), including the former island of Wieringen. On the basis of the topographical maps (scale 1:25,000; published in 1998) the differences of the landscape of these islands have been quantified in the table.

The most important factors that determined the landscape in the last three centuries are the physical-geographical conditions, the political situation and the economical development at the end of the 19th and in the 20th century. Considerable changes in the landscape started with the reclaiming of dunes through afforestation and the planting of marram-grass. Later, in the middle of the 20th century, it was followed by re-allotments, which had a large impact on the agrarian land-

Dorpsgezicht De Waal, Texel (foto Tom Somers).

scape. Finally, the sharp increase of recreation and tourism after World War II had an important impact on the landscape too.

On the one hand the islands have a common identity, generally based on the physical structure. In most cases they have a barrier-beach with dunes and, in its shelter, salt marshes. On Wieringen the dunes are missing and there are no embanked salt-marshes on Vlieland. Texel and Wieringen are the only islands with a pleistocene base. The physical-geographical conditions and the political situation on the different islands determined in which period the salt-marshes were embanked and to which extent this was done. The period in which the embankment was realised had an important impact on the final shape of the island at the Waddensea side.

Although there are many similarities, each island has on the other hand its own identity, which is determined by the various factors described above. There are many differences, but difference does not yet mean identity. The identity is determined by the existence and the arrangement of the composing elements of the landscape and their spatial dispersion.

LITERATUUR

- ABRAHAMSE, J., W. JOENJE EN N. VAN LEEUWEN-SEELT (RED.). (1976). Waddenzee; natuurgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken. Harlingen/'s-Graveland, Landelijke vereniging tot behoud van de Waddenzee/Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland.
- ANDELA, G.M.A. (2000). Kneedbaar landschap, kneedbaar volk; De heroïsche jaren van de ruilverkavelingen in Nederland. Bussum, Thoth.
- BAKKER, H. (1999). De geschiedenis van de Amelander Waterschappen. Uitgave: Wetterskip Fryslân – afdeling Ameland.
- BREMER, J.T. (1979-1980). Wiringherlant (2 delen). Schoorl, Pirola.
- BROUWER, D.A. (1936). Ameland; een sociaal-geografische studie van een waddeneiland. Amsterdam, H.J. Paris.
- GORTER, R. EN G. MUISER (1994). Het Waterschap 'De Terschellinger Polder'; twee eeuwen strijd tegen water. Uitgave: Waterschap 'Friesland', afdeling Terschelling.
- ISBARY, G. (1936). Das Inselgebiet von Ameland bis Rottumeroog; morphologische und hydrographische Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der friesischen Inseln. Hamburg: Aus dem Archiv der Deutschen Seewarte, 56. Band, Nr. 3.
- JANSSEN, M. (RED.). (1994). Duin. Themanummer Terschelling. Leiden, Stichting Duinbehoud.
- LIEFLAND VAN, H. (2000). Gelijk en Anders; Drie eeuwen ontwikkeling van het landschap op de Waddeneilanden. Doctoraalscriptie Historische Geografie. Universiteit Utrecht.
- MELLEMA, L. (1973). Schiermonnikoog; lytje pole. Haren (Gr.), Knoop & Niemeijer.
- SCHOORL, H. (1999-2000). De convexe kustboog; Texel-Vlieland-Terschelling (4 delen). Schoorl, Pirola.
- SMIT, G. (1971). De agrarisch-maritieme structuur van Terschelling omstreeks het midden van de negentiende eeuw. Groningen: Sasland/Leeuwarden, Miedema Pers.
- STICHTING AMELANDER MUSEA (2000). 2000 jaar Ameland. Uitgave: Stichting Amelander Musea.